

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН ЗА ДОПОМОГОЮ МАЛЮНКОВОГО ТЕСТУ

В статі наведені результати емпіричного дослідження особливостей дитячо-батьківських відносин за допомогою проєктивної методики «Малюнок родини». Малюнок – це не вербальна мова дитини, котра інколи дає більше інформації ніж вербальна комунікація. Нами була зроблена змога виокремити види стосунків, які зустрічаються в родинях та пояснити від чого вони залежать.

Ключові слова: агресія, дитячо-батьківські відносини, малюнок, насилля, підліток, повага, проєктивна методика, симбіотичні стосунки, тривожність.

Е.Ю. Вепро

ИЗУЧЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ С ПОМОЩЬЮ РИСУНОЧНОГО ТЕСТА

В статье изложены результаты эмпирических исследований особенностей детско-родительских отношений с помощью проективной методики «Рисунок семьи». Рисунок – это не вербальная речь ребенка, которая иногда дает больше информации, чем вербальная коммуникация. Нами была сделана попытка выделить виды отношений, которые встречаются в семьях, и объяснить от чего они зависят.

Ключевые слова: агрессия, детско-родительские отношения, насилие, подросток, проективная методика, рисунок, симбиотические отношения, тревожность, уважение.

К.У. Vepro

CHILD-PARENT RELATIONSHIP THROUGH DRAWINGS SUMMARY

The article provides the results of empirical research of child-parent relationships with the help of the *Family Portrait* methodology. A child's drawing of a family portrait is their non-verbal language which sometimes offers more information than verbal communication. An attempt to distinguish the types of family relationships and explain what they depend upon has been made.

Key words: adolescent, aggression, anxiety, child-parent relationships, drawing, respect, projective methodology, symbiotic relationships, violence.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В продовж багатьох століть вчені різних галузь: психології, педагогіки, філософії, соціології займаються дослідженням дитячо-батьківських відносин. Це питання має комплексний характер. На наш погляд є доцільним вивчення цієї проблеми

за допомогою проективного метода – малюнка. Малюнок – є віддзеркаленням внутрішнього світу дитини, якій іноді неможливо висловити вербально.

Аналіз останніх досліджень та публікацій в яких започатковано вирішення даної проблеми. Проблемою дослідження дитячо-батьківських відносин займалися багато психологів і педагогів: В.О. Сухомлинський, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, Л.М. Толстой, П.Ф. Лесгафт, А.Я. Варга, В.К. Котирло, А.С. Співаковський та ін. Традиційно основним інститутом виховання вважають сім'ю. Все те, що дитина з народження набуває в родині, вона зберігає впродовж всього життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що саме там дитина знаходиться значну частину свого життя і жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з родиною, навіть якщо розглядати лише тривалість впливу на особистість. В родині відбувається закладання основ особистості дитини [6, с. 59]. В процесі виховання дитини в сім'ї, особливого значення набуває батьківська позиція, що включає такі компоненти, як особливості емоційного відношення, мотиви, цінності і цілі батьківства, стиль взаємодії, засоби вирішення проблемних ситуацій, соціальний контроль та ін.. Ці компоненти знаходять своє відображення в стилі сімейного виховання (Х. Джайнот, Д. Баумрінд, А.Е. Лічко, А.Я. Варга, О.О. Бодальов, В.В. Столін, Ю.Б. Гіпенрейтер, А.С. Співаковська, О.А. Карабанова) [1; 2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На основі аналізу психологічних досліджень нами були вивчені методи дослідження відносин між дітьми та батьками. В статі досліджуються чинники дитячо-батьківських відносин. В статі представлені особливості дитячо-батьківських стосунків, які дослідили за допомогою проективної методики.

Метою даної статі є аналіз дитячо-батьківські стосунків за допомогою проективної методики «Малюнок родини». Визначення чинників які мають вплив на характер взаємодії в родині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Велика кількість фахівців різних наукових галузь, які займаються дослідженням дитячих проблем не розглядають психічний розвиток дитини окремо від сім'ї. Не має значення, буде це біологічна, така, що заміняє, штучна, або навіть вигадана для дитини родина – це глибинно значуща реальність, яка впливає на уявлення про себе і взаємодію з навколишніми людьми і предметами. Сім'я здійснює первинний та найбільш стійкий вплив в житті немовля і дитини раннього віку. У обговоренні впливу родини Т. Лідз відзначає, що «подальші впливи видозмінюють сімейні уявлення, але вони ніколи не змінять або повністю переформлюють ранні внутрішні досвіди». У автор-

ських дослідженні дітей, що живуть без сім'ї, А. Фрейд і Д. Берлінгем спостерігали, як в дітях, що проживають в дитячих садах, емоції, які мали б бути направлені на батьків, «залишаються нерозвиненими і незадоволеними в дитині та готові перейти до дії при щонайменшій нагоді, коли може виникнути прихильність».

Родина – це саме те місце, де потрібно шукати причину розладів поведінки. У міру дорослішання інтереси і відчуття дитини починають охоплювати людей поза родинним колом. Зовнішні обставини набувають все більшого впливу у формуванні поглядів і поведінки, але сім'я або її відсутність продовжує залишатися основним, найважливішим чинником, оскільки людина навчилася або повинна була навчитися, як оперувати зі своїми відчуттями та відчуттями інших людей які її оточують [3].

В результаті аналізу малюнка можна виявити уявлення їх автора про різні аспекти його родинної ситуації. Зокрема, в малюнках виявляються стосунки домінування – підпорядкування в сім'ї. «Родинні ролі» розглядаються як віддзеркалення в малюнку конкретних функцій, що виконують різні члени родини. Малюнок сім'ї дозволяє оцінити, наскільки тісні емоційні зв'язки між членами родини. Також можна побачити агресивні прояви тих або інших її членів [3].

Малюнок родини – є яскравим відображенням почуттів дітей і того, як вони бачать поведінкові моделі в сім'ї. Ця методика може розглядатися як неструктурована проєктивна техніка, що розкриває відчуття підлітка відносно тих, кого він вважає найважливішим і чий вплив, що формує характер значиміший [5]. Розглядаючи дитячо-батьківські стосунки, ми вважали за необхідне використовувати тест «Малюнок сім'ї» для вивчення відчуттів підлітка по відношенню до значимих дорослих, батьків.

Експериментальною базою нашого дослідження виступили учні загальноосвітньої школи, у віці від 11 до 15 років, в кількості 281 підліток. Тест «Малюнок сім'ї» проводився індивідуально з кожним досліджуваним. Термін виконання на кожну дитину було відведено індивідуально з урахуванням особистісних потреб підлітка. По закінченню виконання малюнка з підлітком проводиться уточнююча бесіда.

Аналізуючи тест «малюнок сім'ї» нами було виділено наступні показники:

1. «Самопозиціонування в родині» – позиція себе в сім'ї, виділення себе на фоні інших членів родини.

2. «Злиття підлітка з членами сім'ї» – недостатнє відділення себе від родини, від конкретного члена сім'ї. Відбувається порушення відчуття кордону між «Я» та «іншим».

3. «Потреба підлітка в любові» – одна з потреб людини, яка необхідна для гармонійного розвитку.

4. «Потреба підлітка в безпеці» – це та потреба, завдяки якій людина прагне до стабільності, постійності.

5. «Відчуття прихильності» – пошук і встановлення емоційної близькості з іншою людиною.

6. «Повага до матері» – позиція підлітка по відношенню до матері, визнання її гідності. Пошана передбачає свободу, довіру, на базі якої може виникати взаєморозуміння.

7. «Повага до батька» – позиція підлітка по відношенню до батька, визнання його гідності. Пошана передбачає свободу, довіру, на підставі якої може виникнути взаєморозуміння.

8. «Насилля в сім'ї» – форма агресивної поведінки, яка може мати як фізичні так і психологічні прояви.

9. «Тривожність підлітка» – індивідуальна психологічна особливість, що виявляється в схильності людини до частих і інтенсивних переживань стану тривоги, а також в низькому порозі його виникнення.

10. «Агресія» – мотивована деструктивна поведінка, що перечить нормам. Може носити фізичний збиток людям або викликає у них психологічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості та т. ін.) [4].

Аналізуючи отримані дані ми використовували факторний метод обробки даних. За проєктивним методом «Малюнок родини» було отримано масив даних у дихотомічній шкалі закодованих 0/1, що відповідає наявності чи відсутності певного змісту на малюнку (зазначимо, що мова йде саме про зміст, а не елементи малюнку). Такі показники не є якісними, їх можна розглядати як редукцію потенційно більш інформативної шкали, яка могла б відобразитися кількістю певних ознак на малюнку, площа штриховки, тощо. Тому, є можливість розглядати отримані дані як числові, а не якісні, тобто, маємо справу зі справжньою дихотомічною шкалою. Це дозволяє використовувати метричні методи до їх обробки: тетрагорічний коефіцієнт кореляції, факторний аналіз, тощо.

Кореляційний аналіз (тетрагорічний коефіцієнт) дає нам змогу побачити, що майже всі показники значно корелюють один з одним, присутні як дуже сильні позитивні, так й дуже сильні негативні кореляції (табл. 1).

Сила та ступінь корельованості матриці доводить, що розглядати наведені ознаки окрема не є раціональним рішенням, бо вони мають відображати чинники більш високого порядку. З метою впорядкування змістовних ознак малюнка та зведення показників до більш компактних факторів ми використовували факторний аналіз. Технологія факторизації даних малюнка методом головних компонентів з обліміну обертання, де за основу взято матрицю тетрагорічних коефіцієнтів кореляції. Згідно графіку «Каменистого осипу», доцільно виділяти 2 фактори (см. табл. 2).

Таблиця 2

Факторні навантаження показників малюнку родини		
Показники	Фактор 1	Фактор 2
Самопозіціювання в родині	0,98	0,29
Відчуття прихильності	0,96	0,00
Злиття підлітка з членами сім'ї	0,90	-0,05
Потреба підлітка в безпеці	-0,75	0,02
Потреба підлітка в любові	-0,68	0,28
Агресія	0,25	0,94
Насилля в сім'ї	0,01	0,86
Повага до матері	-0,05	-0,86
Повага до батька	0,23	-0,48
Тривожність підлітка	-0,24	0,45
Частка розкр. дисперсії	0,40	0,29

Структура з двох факторів розкриває 69% варіації показників, що є значущим результатом. Фактор 1 – це двополюсний фактор симбіотичних стосунків. На позитивному полюсі знаходяться типові ознаки симбіотичних стосунків: «самопозіціювання в родині», «відчуття прихильності», «злиття підлітка з членами сім'ї». Чим більше проявляється цей полюс, тим меншим є протилежний – напруженість «потреби у любові» та «безпеці». Якщо негативний полюс починає домінувати, то це свідчить про актуалізацію «потреби у любові» та «безпеці» і, відповідно, зменшенню симбіотичності стосунків.

Характеризуючи фактор 2, зазначимо, що він є двополюсний фактор агресії у родині. На позитивному полюсі знаходяться «агресія», «насилля в сім'ї», «тривожність підлітка», на протилежному – «повага до батьків».

Чим вищим є один полюс, тим нижчим інший. Ми можемо говорити про те що, чим більше домінує агресія в родині, тим менше стає повага до обох батьків.

Аналізуючи результати отриманих даних було виділено 2 фактори: симбіотичні стосунки та агресивність у родині. Ці фактори мають сильну негативну кореляцію $r=-0,58$ ($p<0,001$).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідивши дитячо-батьківські відносини за допомогою проективної методики «Малюнок родини» було отримано 2 фактори: симбіотичні стосунки та агресія. Обидва фактори є двополюсними. Ми побачили, що коли діти поважають своїх батьків, то агресивні прояви в родині знижується. Симбіотичним стосункам в родині властиво те, що потреба в «необхідності любові» та «безпеці» зменшується.

Перспективу подальшої наукової роботи ми бачимо в більш глибокому та всебічному дослідженні стосунків між батьками та підлітками, зокрема зробити акцент на дослідженні саме батьків.

Список літератури

1. Вепро Е.Ю. Анализ детско-родительских отношений на основе теста «Рисунок семьи» / Е.Ю. Вепро // Состояние здоровья: медицинские, социальные и психолого-педагогические аспекты. Материалы V Международной научно-практической интернет конференции 22-28 апреля. — Чита: ЗабГУ, 2013. — С.73-79.
2. Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство / А.Л. Венгер. — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. — 159 с.
3. Дилео Дж. Детский рисунок: Диагностика и интерпретация; пер. с англ. / Дилео Дж. — М.: Апрель Пресс, Психотерапия, 2009. — 256 с.
4. Психологический словарь [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/30/symbol/210> — Название с титульного экрана.
5. Шведовская А.А. Особенности переживания детско-родительских отношений и взаимодействие с родителями детей старшего дошкольного возраста // [Электронный ресурс] / А.А. Шведовская. — Режим доступа: <http://www.psy.msu.ru/science/autoref/shvedovskaya.pdf> — Название с титульного экрана.
6. Янковчук М.М. Вплив сім'ї як виховної інстанції на розвиток обдарованості / М.М. Янковчук // Практична психологія та соціальна робота. — №10. — 2009. — С. 57-61.